ANALELE UNIVERSITĂȚII DE VEST DIN TIMIȘOARA · SERIA ȘTIINȚE FILOLOGICE
Nr. 63/1 · 2025 · pp. 7–18

Adverbe derivate cu sufixe în graiurile bănățene

Adrian Chircu

Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca, România
Karl-Franzens Universität/Institut für Romanistik, Graz, Austria[1]
adrian.chircu@ubbcluj.ro · https://orcid.org/0000-0001-6288-3337
DOI: https://doi.org/10.35923/AUTFil.63-1.02

Adverbs formed by adding suffixes in the Banat dialects (*graiuri bănățene*)

In our study, we aim to discuss certain particular kinds of lexical units, namely adverbs formed by adding suffixes, restricting our investigation to the Banat dialects (*graiuri bănățene*). It is well known that these dialects are characterized by both conservatism and a much more pronounced lexical dynamics than those observed in other dialect areas. Our interest in these adverbs is motivated by the fact that, despite their relatively large number, they have not been examined in depth, but have only been mentioned sporadically in the specialist literature. Thus, through our investigation, we contribute to a detailed understanding of adverbs formed by adding suffixes, highlighting both the lexical and the semantic features that characterize them. Firstly, we collected the specific linguistic data from dialectal texts and materials (primarily), after which we proceeded to their selection, description, and analysis. We observed that the lexical formations in question occur in significant numbers, illustrating the possibilities of the Romanian language system and, at the same time, providing evidence of the diversity of derivation modes that characterize the Banat subdialect with regard to adverbials.

Keywords: adverb; derivation; Romanian; Banat subdialect; lexis; morphology

Preliminarii

În ultimele două decenii, în sfera lingvisticii românești, asistăm la un reviriment al cercetărilor dialectale și al celor diacronice, tendință explicabilă prin capacitatea acestora de a facilita înțelegerea unor aspecte mai puțin transparente la un prim contact cu faptele de limbă răspândite în diferitele colțuri ale ținuturilor locuite de români ori cu cele adăpostite în scrierile din arhive sau din biblioteci, publice și private.

Opțiunea noastră pentru titlul propus pentru această contribuție științifică are o triplă justificare: în primul rând, am dorit să abordăm un subiect care să fie *de-al casei* (ceva de prin Banat); în al doilea rând, este vorba despre alinierea la tendința amintită și, prin urmare, îndreptarea atenției înspre aspecte de ordin

[1] Acest studiu a fost publicat în urma implicării în cadrul proiectului *The Second Way – Prepositional adverbials in primary dialects of Romance* (Project FWF P37209 – Austria), gestionat de Universitatea din Graz (Karl-Franzens-Universität/Institut für Romanistik).

© 2025 Adrian Chircu. Articol publicat în acces deschis sub licența CC BY 4.0.

dialectal, pe alocuri completate cu cele diacronice; în al treilea rând, subiectul avut în vedere este strâns legat de unele studii ale noastre (a se vedea *Bibliografia*), dedicate uneia dintre părțile de vorbire cele mai interesante, respectiv adverbului, mai precis devenirii clasei adverbelor românești (Chircu-Buftea, 2011), precum și a celor romanice (Chircu, 2008).

Referitor la cea dintâi abordare (descrierea adverbului românesc), trebuie să precizăm că studiul de față se adaugă altor două contribuții mai ample ale noastre: *Adverbul în graiurile dacoromâne sudice. Abordare lexico-semantică* (2013) și *Adverbul în graiurile bistrițene* (2022), scopul final (de lungă durată) fiind cel de a realiza o panoramă lexico-semantică a adverbului românesc la nivel dialectal.

Subdialectul bănățean. Repere geografice și istorice. Contribuții lingvistice

Înainte însă de a ne opri asupra adverbelor[2] sufixate prezente în graiurile din Banat, considerăm că este important să evidențiem câteva aspecte de ordin general atingătoare la subdialectul bănățean, arie caracterizată, pe de o parte, printr-un conservatorism pronunțat, iar, pe de altă parte, printr-o dinamică a împrumuturilor lexicale accentuată și printr-o disponibilitate derivativă vădită.

Varietate teritorială reprezentativă a românei, subdialectul bănățean face parte din grupa graiurilor de tip nordic, care încep să se diferențieze de cele sudice încă dinaintea primului veac al scrisului românesc, după cum lasă să se întrevadă unul dintre ce mai cunoscuți filologi ai noștri:

> „Examenul fenomenelor de limbă ne-a permis să distingem două mari subdiviziuni dialectale înaintea secolului al XVI-lea, cărora le putem spune dialecte: unul de tip nordic (înglobând o parte a Olteniei, Banatul, Transilvania și Moldova) și altul de tip sudic (redus la Muntenia propriu-zisă și o parte a Olteniei)" (Gheție, 2000, p. 30).

Subdialectul bănățean se învecinează la est cu graiurile oltenești vestice care reprezintă o zonă de tranziție înspre subdialectul muntean, la nord, cu subdialectul crișean, iar, în partea de nord-est, cu graiurile din Țara Hațegului, care, la rândul lor, fac trecerea înspre cele din Transilvania de sud, destul de eterogene, și cele din Oltenia de Nord. De asemenea, acesta este răspândit și dincolo de frontierele statului, în Serbia (Voivodina, Valea Timocului), dar și în Ungaria, în zonele limitrofe acestei țări.

Din punct de vedere geografic, Banatul este mărginit de următoarele ape și munți: în partea de nord, avem râul Mureș, la sud se găsește Dunărea, iar, la est, se află Munții Banatului și Poiana Ruscăi, precum și râul Cerna. Aceste limite naturale nu coincid cu cele lingvistice, întrucât există și unele zone cu interferență dialectală sau chiar de contact lingvistic (mai ales în vest, la granițele cu Serbia și Ungaria și dincolo de acestea).

În perspectivă istorică, se cunoaște că:

> „Din toate regiunile locuite astăzi de Români la nord de Dunăre, Banatul și Oltenia, cu prelungirea lor cea comună în Țara Hațegului, sunt singurele care reprezintă o continuitate neîntreruptă geografico-istorică a neamului românesc, – un cuib de unde se romaniza treptat țările spre apus, spre crivăț și spre răsărit, ba indirect și

[2] În studiul nostru, denumirea adverb este generică, înțelegând prin aceasta și locuțiunile adverbiale.

> cele de peste Dunăre, cuibul mereu descărcându-și prisosul, dar rămânând totdeauna plin. Și nici nu putea să fi fost un alt cuib, întrucât Banatul și Oltenia au fost cele dintâi porțiuni, pe care le cuceriseră în Dacia legionarii Romei și fără menținerea cărora ei nu puteau stăpâni restul Provinciei Traiene" (Petriceicu-Hasdeu, 1896, p. 2).

Staționarea romanilor în zonă a făcut ca Banatul să fie „unul dintre teritoriile imperiale cel mai intens romanizate (TDR, 1984, p. 240–241) și, prin urmare, să fie una dintre cele mai conservatoare zone din punct de vedere lingvistic prin raportare la limba latină" (Coteanu, 1961, p. 97; Frățilă, 1993, p. 81–82), cu numeroase și firești arhaisme de ordin lexical (Guia, 2014, p. 106).

De-a lungul vremii, subdialectul bănățean a constituit obiectul de studiu al unor folcloriști (Hodoș, 1892; Popovici, 1909), al unor pasionați de cultura și limba română (Picot, 1873) și al unor lingviști. Cei din urmă i-au remarcat caracteristicile, consemnându-le în studii de mică ori de mare întindere, inegale ca valoare (Weigand, 1896; Weigand, 1908; Candrea, 1923–1924; CGB, 1926–1934; Frățilă, 1993; Guia, 2014, p. 90–106; Micle, 2018), dar toate de luat în seamă pentru cercetările actuale.

De asemenea, informații privitoare la particularitățile graiurilor bănățene pot fi găsite și în tratate ori lucrări de tip sintetic, dintre care amintim: (Coteanu, 1961, p. 90–97; Caragiu Marioțeanu, 1975, p. 128–188; Caragiu Marioțeanu *et alii*, 1977, p. 145–152; TDR, 1985, p. 240–320; Livescu, 2004, p. 15–28).

La acestea, se adaugă alte patru lucrări dialectale: *Noul atlas lingvistic român pe regiuni. Banat* (*NALR. Banat*), redenumit *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Banat* (ALRR. *Banat*), *Atlasul lingvistic român. Graiurile dintre Morava, Dunăre și Timoc* (ALR. *MDT*) și *Graiuri românești din Banatul sârbesc. Studiu lingvistic. Texte dialectale. Glosar* (GRBS) și *Dicționarul subdialectului bănățean* (DSB), de o deosebită importanță pentru studiile diatopice de ieri și de azi.

Adverbul în graiurile bănățene

Revenind la subiectul pe care ni l-am propus să-l abordăm, respectiv la adverb, trebuie să precizăm că, cu puține excepții (TDR, 1984, p. 265–266), această parte de vorbire complexă și destul de eterogenă nu a beneficiat de o atenție specială, ceea ce face ca, până astăzi, să nu avem o imagine de ansamblu asupra unităților adverbiale bănățene.

În lucrarea colectivă menționată (TDR, 1984), se afirmă că:

> „Inventarul adverbelor și al locuțiunilor adverbiale este deosebit de variat în subdialectul bănățean. Unele dintre aceste adverbe (locuțiuni adverbiale) se deosebesc atât ca formă, cât și ca sens de limba literară sau de alte unități teritoriale ale românei, iar altele sunt consemnate în dicționare ca arhaice sau ieșite din uz" (TDR, 1984, p. 256).

Exemplele oferite de către autorii tratatului nu sunt foarte numeroase, fiind consemnate doar câteva adverbe considerate specifice Banatului și pe care le menționăm ca atare:

– adverbe (locuțiuni adverbiale) de mod – ***baș*** 'chiar, tocmai' ***câta***/***câtuica*** 'puțin', ***de-a doua*** 'de-a curmezișul', ***iut*** 'repede, iute', ***la lete*** 'încet', ***la una*** 'la un loc, împreună', ***mereu*** 'încet', ***mereor*** 'încetișor', ***de-a rostul*** 'în permanență, tot timpul', ***de-a fitea***/***de-a ficea*** 'în zadar';

– adverbe (locuțiuni adverbiale) de loc – ***înapoișilea*** ‘înapoi, pe la spate’, ***încoacea*** ‘încoace’, ***de jos*** ‘jos, dedesubt’, ***în roata*** ‘de jur împrejur’;
– adverbe (locuțiuni adverbiale) de timp – ***amiazăzi*** ‘la amiază’, ***amânat*** ‘târziu’, ***astară*** ‘deseară’, ***de loc*** ‘imediat’, ***îndesară*** ‘spre seară’, ***mâine-zi*** ‘mâine, a doua zi’, ***cu seara*** ‘în seara asta’, ***în timp*** ‘devreme, timpuriu’ (TDR, 1984, p. 267).

În afara acestora, mai sunt unele discuții privitoare la semantismul ori distribuția unor formațiuni adverbiale la nivel enunțial (aproximatorul ***do***, conversiunea adverbială a lui ***pro***/***preo***, redundanță ***din nou iar***, poziționarea cliticului ***mai***).

În privința celorlalți doi lingviști care au descris clasa adverbelor, Vasile Frățilă și Maria Micle, trebuie precizat că cel dintâi (Frățilă, 1993, p. 19–80) a relevat particularitățile acesteia pornind de la producții folclorice din această parte de țară, iar celălalt (Micle, 2018, p. 97–98) s-a limitat la a enumera câteva unități adverbiale (modale, temporale și locale), precizând totuși că „inventarul adverbelor ce nuanțează exprimarea în varianta literară bănățeană cuprinde elemente comune variantelor literare vechi, răspândite prin intermediul textelor religioase, dar și forme specifice graiului bănățean” (Micle, 2018, p. 97).

Dintre adverbele și locuțiunile adverbiale (de mod, de timp și de loc) reținute de către această cercetătoare, amintim:

> ***abuși*** ‘abușilea’, ***amintrilea***, ***bașca*** ‘separat’, ***care cum*** ‘de-a valma’, ***dinoarlea*** ‘adineauri’, ***fiecum*** ‘oricum, la întâmplare’, ***iară*** ‘din nou’, ***în curi în cap*** ‘de-a berbeleacul’, ***în deseară*** ‘seara’, ***în deșert*** ‘zadarnic’, ***încoacea*** ‘încoace’, ***îndărăpt*** ‘înapoi’, ***înlontru*** ‘înăuntru’, ***mai*** ‘încă’, ***mâne-zi*** ‘a doua zi’, ***pe de-alături*** ‘pe lângă’.

Adverbele derivate. Câteva repere

Dat fiind stadiul actual al cercetărilor asupra adverbului, se cuvenea o reconsiderare a acestei clase de cuvinte, noi propunându-ne să începem cu derivatele adverbiale, întrucât, până astăzi, în ciuda numărului lor considerabil și a tipologiei lor destul de complexe, acestea nu au beneficiat de un studiu detaliat. Majoritatea specialiștilor s-au limitat la menționarea sporadică a acestora (aproape inexistentă am susține), chiar dacă „româna este o limbă de tip derivativ, asemenea latinei, care îi stă la bază și a cărei structură o continuă, în linii mari, și din acest punct de vedere” (Hristea, 1984, p. 72).

Întrucât aspectele de ordin teoretic privitoare la derivare sunt mai degrabă implicite în studiul nostru, nu vom insista asupra acesteia, ci doar vom menționa punctele de vedere prezente în coloanele a două dintre cele mai recente și mai ample dicționare de terminologie lingvistică apărute la noi, *Dicționar de științe ale limbii* (DSL), respectiv *Dicționar de termeni gramaticali și concepte lingvistice conexe* (DTG, 2023), perspectivele fiind convergente:

> „procedeu de formare a unor unități lexicale noi pornind de la un cuvânt de bază (morfem independent sau semiindependent), care constă fie în antepunerea unor afixe, fie în postpunerea lor. Prin derivare rezultă unități lexicale simple (opuse celor compuse), pentru că un singur element constituit prin acest procedeu este susceptibil de a fi întrebuințat în mod autonom în enunț. […] În limba română, derivarea este extrem de bine reprezentată la nivelul sufixelor și mai puțin la acela al prefixelor” (DSL, p. 162);

„procedeu de formare a unor unități lexicale noi pornind de la un cuvânt de bază existent în limbă, care constă în atașarea, în postpunere, a sufixelor lexicale, unul (*munci-tor*, *copil-aș*) sau mai multe (*munci-tor-ime*) și, în antepunere, a prefixelor, unul sau două (*des-face*, *re-des-face*); uneori, se pot atașa simultan un sufix și un prefix (*în-roș-i*)" (DTG, p. 205).

Adverbele sufixate în graiurile din Banat

În vederea tratării subiectului, într-o primă fază, cu mici excepții, am apelat la surse lexicografice (glosare ori dicționare), spre a excerpta adverbele care interesau discuțiile de față, mai exact cele derivate (progresiv) cu sufixele ***-iu***, ***-iș***, ***-ește***, ***-lui*** + *diminutive*[3].

Ulterior, pe baza lucrărilor menționate, am realizat un inventar al adverbelor derivate cu sufixe, prin intermediul căruia să clasificăm și să interpretăm faptele de limbă avute în vedere.

Am considerat că este important să adăugăm și unele adverbe repertoriate de lingvistul timișorean (Frățilă, 1993), spre a completa repertoriul de unități lexicale sufixate, chiar dacă sursele folosite de acesta au fost, în principal, texte folclorice.

În cazul în care adverbele și locuțiunile adverbiale erau înregistrate și în alte lucrări dialectale, ne-am limitat la a face doar trimitere la lista întocmită de acesta (eventual oferind și un exemplu din studiul amintit).

Astfel, inventarul adverbial întocmit ne-a ajutat să relevăm următoarele caracteristici ale adverbelor sufixate atestate în graiurile din Banat, care s-au constituit, în principal, în baza unor vechi procedee interne de formare a unor unități lexicale (Ciompec, 1985, p. 70–74).

În primul rând, în perspectivă adverbială, specific Banatului este un tip vechi de adverbe (formate analogic cu sufixul *-iu*), care urmează un model vechi deja prezent în secolul al XVII-lea (*lupiu*, *nebuniu*, *orbiu*; Silași, 1875; Chivu, 2008, p. 56–57; Chircu 2021, 2023) și care era presupus pierdut, dar care, aparent, este destul de răspândit în această zonă dialectală.

Aceste adverbe speciale exprimă nuanțe modale, în special legate de poziția corpului sau de un mod particular de a acționa în situații bine determinate, ori presupun raportarea la comportamentul unor animale întâlnite în mediul înconjurător. Uneori, semantismul acestora este strâns legat de cel al verbelor centru, asocierea acestora cu verbul ducând la constituirea unor cvasilocuțiuni.

Adverbele reperate (mai rar locuțiuni) și integrate în corpusul nostru sunt[4]: ***ațiu/ațâu*** 'ațește, mod de a coase în puncte' (*a coase* ***ațâu*** – VT, *s.v.*; DSB, *s.v.*; DVB, *s.v.*), ***aș**piu* 'cu coada ochiului' (NALR. *Banat* I/33/24; DSB, *s.v.*), ***bătăturiu*** 'cusut, țesut ca stofa, cu cusătură plină' (DSB, *s.v.*: *Cepsele erau cusute de muieri în toiage și* ***bătăturiu****, după cum își aveau izvodul.*), ***beliu*** '(despre lemne) în bucăți, ca și cum ai beli lemnul de coajă, a tăia lemnul bucăți dinspre exterior spre interior' (*Sparge lemne* ***beliu***., Marga, CS), ***berbeciu*** 'precum/ca berbecii, cap în cap' (FA, p. 139), ***bicengiu*** '(a umbla) haihui, teleleu' (DSB, *s.v.*), ***bigariu*** 'repede' (DRB, p. 20; DVB, *s.v.*)/***bihariu*** 'repede, grozav' (DSB, *s.v.*; DVB, *s.v.*), ***bombiu*** 'în relief, bombat, ieșit în relief' (DSB, *s.v.*), ***buzduriu*** 'ca prostul, aiurea' – *Omul acela nu te*

[3] Pentru discuții de ordin etimologic, a se vedea mai cu seamă studiile noastre din *Bibliografie*.

[4] Cu unele excepții, inventarul acestui tip special de adverbe l-am preluat dintr-un studiu al nostru (Chircu, 2023, p. 38–55).

face să umbli ***buzduriu***. (CGB I, *s.v.*: *buzdură* ‘om netrebnic, om de nimic, femeie stricată’; DSB, *s.v.*), ***chioriu*** (NALR. *Banat* I/32/28)/***chiorâu***/***chiortiu*** (DSB, *s.v.*)/***chiortâu*** (NALR. *Banat* I/32/8) ‘chiorâș’, ***cliniu*** ‘în formă triunghiulară, în clin’ (CGB II 1934, p. 73; DVB, *s.v.*), ***cocoșâu*** ‘în felul cocoșilor, cocoșește’ (DGP, p. 67: *Cântă* ***cocoșâu*** – despre unele găini), ***cruciu*** ‘cruciș, fără noimă’ (*Ce te uiți* ***cruciu*** ?, *Spuń totul* ***cruciu***., Voislova CS; Petrescu, 1959, p. 68; DVB, *s.v.*), ***dărăpiu*** ‘pe bucăți, pe anumite părți (ale corpului)’ (*Se spală* ***dărăpiu***., Marga, CS), ***forfeciu*** ‘ca (și)/cu foarfeca’ (FA, p. 139), ***haliu*** ‘ca nehalitul, ca leșinatul, ca fomistul’ (*Mâncă* ***haliu***., Voislova, CS), ***impunsuriu*** (despre cusătură) ‘în formă de X’ (VT, *s.v. a coase*), ***în cimpiu*** ‘pe vine, ghemuit’ (NALR. *Banat* I/135/20)/(șade) ***cimpiliu*** ‘pe vine, ghemuit’ (NALR. *Banat* I/135/22), ***lăturiu*** ‘chiorâș’ (NALR. *Banat* I/32/77), ***leneviu*** ‘fără chef, ca un leneș’ (*Lucră* ***leneviu***., Voislova, CS), ***leșinățâu*** ‘ca un nehalit, ca fomistul’ (*Mâncă* ***leșinățâu***. Voislova, CS), ***lupiu*** ‘ca lupii, lupește, ca nehalitul; pe nepregătite, pe ascuns’ (*Mânci* ***lupiu***., Voislova, CS; DVB, *s.v.*), ***năмuchiu*** (despre cusătură) ‘pe muchie’ (GDC, p. 53), ***orbiu*** ‘orbește’ (GBU, *s.v.*; DVB, *s.v.*; GR, p. 72, MDE, p. 68; GBU, p. 57; *Îș dă* ***orbiu***, *nu să uită*., GG, p. 117; *Merge pe drum* ***orbiu***., LGS, p. 48), ***ponciu*** ‘(în) cruciș, urât’ (*Muierile să uită* ***ponciu***; NALR. *Banat* I/32/27, 35, 38, 57, 69, 77)/***ponchiu*** ‘(a se uita) în cruciș, oblic, pieziș’ (DVB, *s.v.*; GR, p. 79; ALDB, p. 260: „Șî gându să-ncovoaie iar ***ponchiu***.”), ***puliu*** (Umblă ***puliu***. ‘fără rost’, Sarmizegetusa, HD), ***săniu***/***sainiu*** ‘alunecând (ca *sania*), sinuos’ (*Alunecă amnaru* ***săniu*** *peste cremene.*, CGB II 1934, p. 170), ***șărpiu***/***șerpiu*** ‘cu coada ochiului, ca șerpii’ (NALR. *Banat* I/33/24; DSB, *s.v.*), ***ś*(*i*)*epțâu*** ‘mod de executare a broderiei pe costum popular (nedefinit ca atare) (GM, p. 124)’, ***stârciu*** ‘(a sta) ghemuit, pe vine, pup’ (NALR. *Banat* I/135/22), ***toegiu*** ‘(cusătură) în formă de toiag’ (Petrescu, 1959, p. 68), ***totârliu*** ‘roată’ (DV, *s.v.*), ***trăsuriu*** (CGB II 1934, p. 197: *a coase* ***trăsuriu***), ***zăluichiu*** ‘în formă de cruce, cruciș (despre cusături)’ (DRB, p. 20; GR, p. 40; CVB, *s.v.*).

Legate de acestea, atât semantic, cât și funcțional, sunt și mai cunoscutele derivate în *-iș*/*-âș*, care, în Banat, cunosc o largă răspândire față de alte subdialecte nord-dunărene: ***bătăriș*** ‘măcar’ (DVB, *s.v.*), ***boldiș*** ‘chiorâș’ (DSB, *s.v.*), ***briciș*** ‘care sunt strânși, lipiți de corp’ (DGP, *s.v.*), ***chiorâș*** ‘cu coada ochiului, chior’ (NCB, *s.v.*), ***cordiș*** ‘privire încruntată, pieziș, dintr-o parte’ (NCB, *s.v.*; DRB, *s.v.*; DGP, *s.v.*; DVB, *s.v.*; NCB, *s.v.*; GBU, *s.v.*), ***costâș*** ‘în diagonală’ (DVB, *s.v.*; DV, *s.v.*), ***cruciș*** (*Cu sabia trasă*/***Cruciș*** *peste masă* – PPR/FB, 1996, p. 39)/***în cruciș*** (DV, *s.v.*), (***d-a***) ***curiș****capcili* ‘peste cap’ – Tu nu poți să-ț dai ***d-a curiș****capcili* (GG, *s.v.*)/***curâncapu***, ***curiș****capu* (GR, *s.v.*; DVB, *s.v.*)/*de-a-n* ***curiș****capite* (DVB, *s.v.*; GBU, *s.v.*)/*în* ***curiș****capite* ‘de-a rostogoala’ (DVB, *s.v.*)/*de-a-n* ***cariș****capite* (GBU, *s.v.*), ***curmedzâș*** ‘curmeziș, transversal, oblic’ (DVB, *s.v.*)/(***în***) ***curmedzâș*** (DV, *s.v.*), ***dosâș*** ‘pe dos, invers, pe la spate’ (DVB, *s.v.*; DV, *s.v.*), ***furiș*** ‘pe ascuns, tiptil’ (DVB, *s.v.*)/***pe furișa*** ‘în ascuns, tiptil, pe furișate’ (DGP, *s.v.*; DVB, *s.v.*)/*Mucică* ***cu furișa*** ‘mușcă pe la spate, mușcă pe furiș’ (DGP, *s.v.*; DVB, *s.v.*), ***grăpiși***/***grăpiș*** ‘ca cu grapa (îl trage de picior pe jos, îl târăște; târâș’ (NCB, *s.v.*; DRB, *s.v.*; CGB I, s.v.; LGS, *s.v.*; DBI, *s.v.*; DV, *s.v.*; NCB, *s.v.*; GBU, *s.v.*), ***hărțiș*** ‘pieziș, de-a curmezișul’ (*Cruciș și* ***hărțiș*** – PPR/FB, 1996, p. 133), ***napoiș*** ‘înapoi’ – a coase ***napoiș***, a broda ***napoiș*** (CGB II, *s.v.*; GR, *s.v.*)/***năpoișilea*** ‘îndărăt, înapoi’ (DRB, *s.v.*; DGP, *s.v.*)/***năpoișâlea*** ‘mergând cu spatele înainte’ – *Nu umbla* ***napoișâlea***, *că poți să cazi*. (GG, *s.v.*; LGS, *s.v.*; DVB, *s.v.*; GBU, *s.v.*)/***înapoișa*** ‘înapoia’ (DVB, *s.v.*), ***orbiș*** ‘orbește’ (*lucră* ***orbiș***, *fără să se gândească dinainte ce și cum trăbă să facă* – VT, *s.v.*; DVB, *s.v.*), ***pituliș*** ‘pițiș, aplecat’ (DVB, *s.v.*; DRB, *s.v.*; GR, *s.v.*; *La fântână se ducea*/*Cam furiș și* ***pituliș***. – PPR/FB, 1996, p. 258), ***plestiș*** ‘(a sta) pitit, ascuns’ – a se pune ***plestiș*** (CGB I, *s.v.*),

ponciș*/*ponchiș ‘oblic, pieziș, chiorâș’ (DV, *s.v.*; DVB, *s.v.*; GR, *s.v.*; var. ***poancheș*** – VT, *s.v.*), ***sporiș*** ‘sporind, înmulțind’ (DVB, *s.v.*), ***stârciș*** ‘ghemuit, pe vine’ – *a sta* ***stârciș*** (DGP, *s.v.*), ***târâș*** ‘târând’ (*Prin tufiș, prin cărpăniș/Cam* ***târâș****, cam pituliș* – PPR/FB, 1996, p. 238), ***de țânișiși*** ‘permanent’ (NCB, *s.v.*)/***țânișiș***, ***de-a țânișul*** ‘întreținere’ – *Nu ce-am luat* ***d-a țânișu*** *pân-acum*. (GG, *s.v.*), ***țâpiș*/*țăpiș*/*țipiș*** ‘drept în sus, îngust’ (*Așază perna* ***țâpiș***. – CGB I, *s.v.* ; CGB II, *s.v.*; DVB, *s.v.*)[5].

Adverbele acestea le concurează pe cele în *-iu* sau sunt în variație liberă la nivel dialectal, formând perechi sinonimice: ***cruciu* – *cruciș***, ***chioriu* – *chiorâș***, ***lupiu* – *lupiș***, ***orbiu* – *orbiș***, ***ponchiu* – *ponciș***, ***stârciu* – *stârciș***.

De menționat sunt și cele câteva derivate în ***-ește*** inventariate în lucrările dialectale care au constituit corpusul nostru: ***americănește*** ‘ce ține de America’ (DVB, *s.v.*), ***armășește*** ‘cu putere, cu forță’ – ***armășăște*** *le răspundea* (DSB, *s.v.*), ***ațește*** ‘mod de a coase’ (*Motivele astfel lucrare se spune că sunt făcute* ***ațește***. – DSB, *s.v.*), ***băbește*** ‘ca babele, pe îndelete’ (DVB, *s.v.*), ***băcuiește*** ‘în graiul băcuilor’ (DSB, *s.v.*), ***bărbătește*** ‘repede, repejor, în ritm rapid’, ***becherește*** ‘șmecherește’ – *cu o pălărie ce-i stătea* ***becherește*** (DSB, *s.v.*), ***boierește*** ‘ca pe boieri’ (*Și gazda ne cinstește/Cum îi bine,* ***boierește***. – PPR/FB, 1996, p. 149; DVB, *s.v.*), ***bugărește*** ‘ca bulgarii, în limba bulgară’ (DSB, *s.v.*; DVB, *s.v.*), ***cânește*** ‘cu dușmănie, cu răutate’ (DVB, *s.v.*), ***ciobănește*** ‘precum ciobanii’ (*Nu mi-i poartă* ***ciobănește***. – PPR/FB, 1996, p. 264), ***drăcește*** ‘precum dracii, ca dracii’ (DVB, *s.v.*; DV, *s.v.*), ***dușmănește*** ‘precum dușmanii, ca dușmanii’ (DVB, *s.v.*; DV, *s.v.*), ***făinărește*** ‘regulat’ (DVB, *s.v.*), ***gângonește*** ‘(când se cântă la fluier) ca din gât’ (*când să zice din fluier și se cântă din gât, se zice că cântă* ***gângonește*** – DV, s.v.), ***iepurește*** ‘ca iepurii’ (DVB, *s.v.*), ***jălnicește*** ‘jalnic’ (DVB, *s.v.*), ***lupește*** ‘ca lupul, în felul lupului’ (DGP, *s.v.*; DV, *s.v.*), ***măgărește*** ‘precum măgarii’ (*Nu mi-i poartă* ***măgărește***. – PPR/FB, 1996, p. 264), ***morțășteș*** ‘ca la mort, ca după mort’ (DGP, *s.v.*; DV, *s.v.*), ***muierește*** ‘ca o muiere, femeiește’ (DGP, *s.v.*), ***mutește*** ‘pe tăcute, fără vorbă, ca muții’ (DGP, *s.v.*), ***nărodzășteș*** ‘nebunește, ca nebunii’ (DVB, *s.v.*; DV, *s.v.*), ***neomenește*** ‘în chip neomenesc, cu cruzime’ (DGP, *s.v.*; DVB, *s.v.*), ***orbește*** ‘ca orb, orbiș, pe dibuite, tatonând, în mod mecanic’ (DVB, *s.v.*), ***păcurărește*** ‘ca păcurarii, în felul ciobanilor’ (DV, *s.v.*), ***păurește/păorește*** ‘țărănește’ (GRBS, *s.v.*; DVB, *s.v.*; GBU, *s.v.*; *loc așămina îi spune* ***păurește*** – ALRR.*Banat* III/542/85), ***popește*** ‘ca popii, în felul popilor’ (DVB, *s.v.*), ***pemește*** ‘în felul sau în limba cehilor’ (DGP, *s.v.*; DVB, *s.v.*), ***pescărește*** ‘în felul pescarilor, ca pescarii’ (DVB, *s.v.*), ***slovicește*** ‘în limba slovacă’ (GRBS, *s.v.*).

Alteori, pot fi identificate în graiurile bănățene serii sinonimice adverbiale, după cum reiese și din hărțile NALR. *Banat*: ***orbiu* – *orbește* – *orbiș***, ***chioriu/chiorâu* – *chiorește*** (NALR. *Banat* I/32/61, I/33/36) – ***chioriș/chiorâș***, ***lupiu* – *lupește* – *lupiș***, ***ponciu* – *poncește*** (NALR. *Banat* I/32/61) – ***ponciș***, ***șerpiu* – *șerpește* – *șerpiș***.

Tot Banatului îi sunt specifice și unele adverbe și locuțiuni adverbiale fals articulate (flexionate), identificate de către noi (Chircu, 2024, p. 83–106) în unele texte folclorice provenind din zonă, al căror element constitutiv final tinde să se lexicalizeze, nemaiavând implicații morfologice – ***godelui***, ***de-a lungului***, ***de-a latului***, în loc de ***godele***, ***de-a lungul*** și ***de-a latul***: ***Godelui*** *i-ar fi mai bine*. (VGM, 1910, p. 96; DLR, *s.v.*), *C-am gonit pe cerbul sur/De la munți în jos la lunci/Tot prin apă și prin gheață/Prin apă* ***de-a lungului****/Prin gheață* ***de-a latului***. (PPR/FB, 1996,

[5] Pentru mai multe detalii asupra acestor adverbe, a se vedea studiile noastre (Chircu, 2006b, p. 57–66; Chircu, 2007, p. 89–97; Chircu, 2017, p. 261–270) și cel al lui Carmen Mîrzea Vasile (2012, p. 85–100).

p. 58), *N-ai gonit pe cerbu-i sur/De la munți, în jos la lunci/Tot prin apă și prin gheață,/Prin apă* ***de-a lungului****, Prin gheață* ***de-a latului*** (PPR/FB, 1996, p. 58–59).

Unele adverbe cu forme asemănătoare sunt, de altfel, repertoriate și în alte lucrări lexicografice, baza derivativă fiind constituită, în general, de adverbe în *-iu* (a se vedea *supra*). De pildă, avem: ***azvârliului*** 'de-a azvârlitul, azvârlind' (DVB, *s.v.*; DV, *s.v.*), ***baniului*** 'pe bani' (DVB, *s.v.*), ***berbeciului*** 'berbecește, ca berbecii' (DVB, *s.v.*; *merge* ***berbeciului*** *cu capul prin perete* – DV, *s.v.*), ***câniului*** 'câinește, precum câinii' (*că notatu* ***câniului*** *i-a fost grieu* – DV, *s.v.*), ***cegogiului*** < ***cegogiu*** + *-lui* < *cegoge*+ *-iu* 'ceva, cât de puțin' (DVB, *s.v.*), ***dosâului*** 'pe dos, invers' (DV, *s.v.*), ***dușmaniului*** 'dușmănește' (DVB, *s.v.*), ***fusuliului*** 'ca fusul' (DVB, *s.v.*), ***futașâului/futașâula*** 'aiurea, de-a-n pixul' (*zâdario-la lucră* ***đ-a futașâului*** – DV, *s.v.*), ***grabiului*** 'în grabă' (DVB, *s.v.*; DV, *s.v.*), ***iepuriului*** 'iepurește, ca iepurii' (*s-a-nvățat să-noate numa* ***iepuriului*** – DV, *s.v.*), ***nâtarâului*** 'pe dos, de-a-ndoaselea, cum nu trebuie' (DVB, *s.v.*; DV, *s.v.*), ***orbiului*** 'orbiș, orbește' (DV, *s.v.*; DVB, *s.v.*), ***totârliului*** 'rotund' (DVB, *s.v.*), ***totârliului*** 'rotindu-se, roată' (DV, *s.v.*), ***totului*** (în expresia: *cât* ***totului*** *de mare* 'foarte mare, enorm, imens' (DVB, *s.v.*), ***znobiului*** 'ca snobii, cu răutate, în mod răutăcios' (DVB, *s.v.*).

În ceea ce privește semnificația acestora, acestea exprimă, precum adverbele în ***-iu***, ***-iș*** ***-ește*** și ***-ului***, moduri particulare de a acționa (uneori, asemenea animalelor) ori de a percepe o anumită acțiune exprimată de verbul regent, în varii contexte.

Asemenea forme particulare sugerează și o direcție comună evolutivă cu aromâna în această privință (arom. ***de-a-lunguluĭ*** 'de-a lungul', arom. ***a-mortuluĭ*** 'morțiș, în mod stăruitor', arom. ***a prî'ndzuluĭ*** 'la ora prânzului', arom. ***ară'ŭluĭ*** 'rău'), unde aceste adverbe cunosc o răspândire mult mai largă.

În acest sens, Nicolae Saramandu afirmă că „analiza, chiar sumară, a concordanțelor dintre aromână și graiurile din Banat confirmă datele istorice, în sensul că Banatul a făcut parte din teritoriul în care s-a menținut vreme îndelungată contactul între romanitatea nord- și sud dunăreană și s-a produs circulația nord-sud" (Saramandu, 2004, p. 209) (a se vedea și Frățilă, 1993, p. 81–99).

O vădită predispoziție pentru derivarea adverbelor/locuțiunilor adverbiale cu afixe diminutivale la nivel dialectal (Chircu, 2006a, p. 424–425) poate fi remarcată și în zona Banatului. Aceasta trebuie pusă în legătură cu tendința mai generală din limbă de diminutivare a cuvintelor, moștenită din latină și reprezentativă pentru constituirea de noi unități lexicale românești (Pușcariu, 1900a, 1900b): ***abiuța***, ***abeluța*** 'puțin de tot' (DSB, *s.v.*)/***abeluța***, ***beluță*** (DSB, *s.v.*), ***amânăcior***, ***amânășior*** 'târzior' (DRB, *s.v.*; DVB, *s.v.*; DSB, *s.v.*; Frățilă, 1993, p. 74; *Și mi-ș vine* ***amânâșor*** – FRB, 1987, p. 18), ***așezețel*** 'cuminte' (*Lor li-ar fi plăcut s-o vadă îmblând* ***aședzățăl***. – DSB, *s.v.*), ***binișor*** 'destul de bine' (DVB, *s.v.*), ***câtuica*** 'foarte puțin' (DRB, *s.v.*; DVB, *s.v.*)/***câtuichița*** 'puțintel, câtva' (DVB, *s.v.*)/***câtuluș*** 'câtuși de puțin, puțin de tot' (GM, *s.v.*; DVB, *s.v.*), ***cucinel*** 'încet, domol, lent' (DVB, *s.v.*; NCB, *s.v.*), ***încietuniel*** 'încetinel' (DVB, *s.v.*), ***însărișor*** 'pe înserate' (DVB, *s.v.*), ***mereuș***, ***mereuț***, ***mereuțăl*** 'încet, liniștit' (DVB, *s.v.*; DRB, *s.v.*)/***mereuț*** 'încet, liniștit, încetișor, fără grabă' (DGP, *s.v.*; GG, *s.v.*; LGS, *s.v.*; GM, *s.v.*; GBU, *s.v.*; GRBS, *s.v.*; VT, *s.v.*; Frățilă, 1993, p. 78; ***Mereuț*** *pângă obor* – FRB, 1987, p. 18)/***mereuț***, ***mereuș***, ***meriuțăl*** (GR, *s.v.*; DVB, *s.v.*; *pică striești̯ana* ***mieruțâăl*** – ALRR. *Banat* III/522/78)/***miereor/miriuor*** (DVB, *s.v.*; *a miers* ***miriuor***, *paș după paș* – DV, *s.v.*), ***molcuț*** 'încet' (DVB, *s.v.*), ***o țâricuță*** 'puțin' (DRB, *s.v.*; LGS, *s.v.*; DVB, *s.v.*)/***țâruica***, ***țârucă***, ***țârcucă***, ***țârică*** 'foarte puțin' (DVB, *s.v.*; DGP, *s.v.*; GRBS, *s.v.*)/***o țuruică***, ***o țuruichiță*** (GM, *s.v.*; DVB, *s.v.*)/***oțârișoară*** (Frățilă, 1993, p. 79),

la prânzișor (*Când se-ncalță la un picior/Soarele la* ***prânzișor*** – FRB, 1987, p. 110; *Secerai până la* ***prânjior*** – PPR/FB, 1996, p. 405), ***puțântel*** (*Căci de-acela-i* ***puțântel*** – FRB, 1987, p. 17; DVB, *s.v.*), ***ușurel*** 'foarte ușor, cam ușor' (DVB, *s.v.*)/***cu ușurica*** 'fără greutate, fără efort' (DVB, *s.v.*).

Analiza atentă a adverbelor și a locuțiunilor adverbiale prezentate *supra* relevă faptul că bazele derivative sunt în bună măsură substantivale, verbale și adjectivale, însă nu este exclusă și implicarea altor părți de vorbire (mai ales adverbe în cazul formațiunilor diminutivate).

Se poate observa că majoritatea au o întrebuințare frecventă în vorbire, ceea ce și explică puterea lor derivativă. Originea acestora este în bună măsură latinească, însă sunt destul de multe adverbe care s-au format de la cuvinte de proveniență superstratică și adstratică.

În privința semnificației, majoritatea adverbelor și/sau a locuțiunilor adverbiale exprimă circumstanțele desfășurării acțiunii exprimate de verbul centru (în general mod, mai rar loc, timp ori cantitate). Cel mai bine reprezentate sunt cele de mod, cu semnificații și nuanțe dintre cele mai diferite la nivel enunțial și, implicit, comunicativ (felul de derulare a acțiunii exprimate de verb, modul special de a acționa în lume, poziții particulare ale corpului, cantități nonnumerice etc.).

Concluzii investigative

Suntem convinși că inventarul de adverbe/locuțiuni adverbiale derivate supus analizei în studiul nostru poate fi îmbogățit cu noi unități, însă acestea nu schimbă semnificativ perspectiva de ansamblu asupra faptelor de limbă avute în vedere și, de asemenea, nu afectează constatările analizei întreprinse.

Recuperarea adverbelor/locuțiunilor adverbiale (mai rar) derivate răspândite în felurite lucrări dialectale ori culegeri folclorice, precum și clasificarea și discuțiile pe marginea lor ne ajută să înțelegem mult mai bine câteva dintre specificitățile unei clase de cuvinte eterogene, cu un semantism destul de complex, strâns legat de semnificațiile verbului centru.

Studiul nostru a prilejuit evidențierea celor mai importante (sub)tipuri și caracteristici ale adverbelor/locuțiunilor adverbiale derivate, reperabile în subdialectul bănățean. Acesta se remarcă nu numai printr-o evidentă dinamică internă, ci și printr-o bogăție rar întâlnită, concretizată uneori în constituirea unor perechi sau serii sinonimice adverbiale particulare, mai puțin observabile în alte graiuri dacoromâne.

Bibliografie

a) tratate, atlase, studii și lucrări complementare:

ALR. *MDT* = Neiescu, P., E. Beltechi, I. Faiciuc, N. Mocanu, & L. Nasta. (2021–2025). *Atlasul lingvistic român. Graiurile dintre Morava, Dunăre și Timoc*, vol. I–II și IV–V. București: Editura Academiei Române.

Candrea, I.A. (1923–1924). Constatări în domeniul dialectologiei. *Grai și suflet, 1*(2), 1924, 169–200.

Caragiu-Marioțeanu, M. (1975). *Compendiu de dialectologie română* (*nord- și sud-dunăreană*). București: Editura Științifică și Enciclopedică.

Caragiu-Marioțeanu, M. et *alii*. (1977). *Dialectologie română*. București: Editura Didactică și Pedagogică.

Chircu, A. (2006a). Adverbul românesc și sufixele diminutivale. In M.-R. Clim, O. Ichim, L. Manea & F.-T. Olariu (ed.), *Identitatea culturală românească în contextul integrării europene. Actele Simpozionului Internațional „Identitatea culturală românească în contextul integrării europene", organizat de Institutul de Filologie Română „A. Philippide" al Academiei Române Filiala Iași* (*Iași, 22–23 septembrie 2006*). Iași: Editura Alfa, 89–96.

Chircu, A. (2006b). Adverbele românești în *-iș* (*-âș*). In G. Pană Dindelegan (coord.), *Limba română – aspecte sincronice și diacronice. Actele celui de-al 5-lea Colocviu al Catedrei de limba română (București, 8–9 decembrie 2005)*. București: Editura Universității din București, 57–66.

Chircu, A. (2007). O concordanță adverbială romanică: rom. *-iș* = it. *-oni,* sp. *-ones,* fr. *-ons,* cat. *-ons,* prov. *-ouns,* port. *-ões*. In L. Hoarță-Cărăușu (ed.), *Rezultate și perspective actuale ale lingvisticii românești și străine*. Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza", 89–97.

Chircu, A. (2008). *L'adverbe dans les langues romanes. Études étymologique, lexicale et morphologique* (français, roumain, italien, espagnol, portugais, catalan, provençal). Cluj-Napoca: Casa Cărții de Știință.

Chircu, A. (2017). Addenda la adverbele în *-iș*/*-âș*. In H. Bogdan Oprea, A.-V. Grigore & R. Zafiu (ed.), *Lingvistică românească, lingvistică romanică. Actele celui de-al XVI-lea Colocviu Internațional al Departamentului de lingvistică, Universitatea din București* (*București, 25–26 noiembrie 2016*). București: Editura Universității din București, 261–270.

Chircu, A. (2021), Concordances lexico-sémantiques entre le roumain et les autres langues romanes. Le cas des adverbes en *-iu*". In L. Schøsler & J. Härmä (éds.), *Actes du XXIXe Congrès international de linguistique et de philologie romane (Copenhague, 1–6 juillet 2019)*. Avec la collaboration de Jan Lindschouw, vol. 1. Strasbourg: Éditions de linguistique et de philologie, 538–549.

Chircu, A. (2022). *Adverbul în graiurile bistrițene*. In R. Colciar & A. E. Mihali (ed.), *In honorem magistri Dumitru Loșonți* – 80. Cluj-Napoca: Casa Cărții de Știință, 140–161.

Chircu, A. (2023). Adverbe pierdute, adverbe regăsite. Derivatele cu sufixul *-iu*. *Dacoromania*, serie nouă, *28*(1), 38–55.

Chircu, A. (2024). Curiozități morfologice românești. Adverbele și locuțiunile adverbiale (fals) articulate flexionate. In B. Alecu, C. Corbeanu, M. Tăbăcitu & M. Vasileanu (coord.), *Abordări ale limbii: structuri, uzuri, interferențe*. *Actele celui de-al 23-lea Colocviu Internațional al Departamentului de lingvistică* (*București, 8–9 decembrie 2023*). București: Editura Universității din București, 83–106.

Chircu-Buftea, A. (2011). *Dinamica adverbului românesc. Ieri și azi*. Cluj-Napoca: Casa Cărții de Știință.

Chivu, Gh. (2008). Studiu filologic. In *Dictionarium valachico-latinum. Primul dicționar al limbii române*, studiu introductiv, ediție, indici și glosar de Gh. Chivu. București: Editura Academiei Române, 7–67.

Ciompec, G. (1985). *Morfosintaxa adverbului românesc. Sincronie și diacronie*. București: Editura Științifică și Enciclopedică.

Coteanu, I. (1961). *Elemente de dialectologie a limbii române*. București: Editura Științifică.

DLR = Sala, M., Gh. Mihăilă & M. Busuioc (coord.). (2010/1934). *Dicționarul limbii române* (DA & DLR), ediție anastatică, vol. VI. *F–I/Î*, București: Editura Academiei Române.

DSL = Bidu Vrănceanu, A. *et alii*. (2005/2001/1997). *Dicționar de științe ale limbii*, ediția a 2-a, tiraj nou. București: Editura Nemira.

DTG = Pană Dindelegan, G. *et alii*. (2023). *Dicționar de termeni gramaticali și concepte lingvistice conexe*. București: Editura Univers Enciclopedic Gold.

Frățilă, V. (1993). Folclor și dialectologie. Morfologia subdialectului bănățean în colecții de folclor. In Idem, *Contribuții lingvistice*. Timișoara: Editura Facla, 19–80.

Gheție, I. (2000). *Graiurile dacoromâne în secolele al XIII-lea – al XVI-lea* (*până la 1521*). București: Editura Academiei Române.

Guia, S. (2014). *Elemente de dialectologie română*. Iași: Editura Vasiliana ’98.

Hodoș, E. (ed.). (1892). *Povești poporale din Bănat*, vol. 1. Caransebeș: Tiparul Tipografiei Diecezane.

Hristea, Th. (coord.). (1984). *Sinteze de limba română*, ediția a treia revăzută și din nou îmbogățită. București: Editura Albatros.

Livescu, M. (2004). *Varietățile diatopice ale limbii române*. Craiova: Editura Universitaria.

Micle, Maria. (2018). *Dialectul literar bănățean. Privire specială asupra epocii moderne*. București/Timișoara: Editura Academiei Române & Editura David Press.

Mîrzea Vasile, C. (2012). Adverbele în *-iș* și *-âș*. Inventarul și câteva observații. *Analele Universității din București.* Seria *Limba și literatura română*, *61*(2), 85–100.

NALR. *Banat* & ALRR. *Banat* = Neiescu, P. (Ed.), E. Beltechi, I. Faiciuc, N. Mocanu, C. M. Berindei, D. Grecu, & V.A. Vlasin. (1980–2023). *Noul atlas lingvistic român pe regiuni. Banat*/*Atlasul lingvistic român pe regiuni. Banat*, vol. 1–6/1. București: Editura Academiei Române.

Petriceicu-Hasdeu, B. (1896). Românii bănățeni din punctul de vedere al conservatorismului dialectal și teritorial. *Analele Academiei Române.* Series *Memoriile Secțiunii Literare*, *2* (18), 1–69.

Picot, É. (1873). Documents pour servir à l’étude des dialectes roumains. *Revue de linguistique et de philologie comparée 5*(3), 225–263.

Popovici, I. (1909). *Poezii populare române*, culese de..., vol. I. *Balade populare din Bănat*. Oravița: Ministerul Cultelor și al Instrucțiunei din București.

Pușcariu, S. (1900a). Diminuția în limba românească. *Noua revistă română*, *1*(8), 372–377.

Pușcariu, S. (1900b). În chestia diminutivelor. *Noua revistă română*, *2*(19), 254–259.

Saramandu, N. (2004). Concordanțe lingvistice între aromână și graiurile din Banat. In Idem, *Romanitatea orientală*. București: Editura Academiei Române, 203–212.

Silași, Gr. (1875). Psaltirea calviniano-romana versificată (Unu document literariu-istoricu dein secl. XVII). *Transilvania*, *8*(12–14), 141–145; 151–153; 160–163.

TDR = Rusu, V. (coord.). (1984). *Tratat de dialectologie românească*. Craiova: Editura Scrisul Românesc.

Weigand, G. (1896). *Der Banater Dialect*. Leipzig: Johann Ambrosius Barth (Arthur Meiner).

Weigand, G. (1908). Despre dialectele românești. *Convorbiri literare 42*(4), 441–448.

b) surse:

ALDB = Boldureanu, I.V. *et alii*. (2011). *Antologia literaturii dialectale bănățene* (*poezie, proză teatru*), 1891–2011. Timișoara: Editura Universității de Vest, 2011.

CGB = Costin, L. (1926–1934). *Graiul bănățean*, vol. 1: *Studii și cercetări. Considerațiuni generale asupra dialectului bănățean. Glosarul*, vol. 2: *Cuvinte introductive. Glosarul*. Timișoara/Turnu-Severin: Institutul de Arte Grafice Cartea Românească & Tipografia Luiza I. Niculescu & Ion N. Bojneagu.

DBI = Jebeleanu, I. (s.a.). *Dicționar de cuvinte în grai bănățean din zona Igriș*. [s.l.]: [s.e.]. Disponibil online: https://pdfcoffee.com/qdownload/dictionar-de-cuvinte-in-grai-banatean-pdf-free.html (consultat între 5 septembrie 2025 și 15 ianuarie 2026).

DGP = Mirulescu, Gh., & P. Mirulescu. (2017). *Dicționar al graiului bănățean* (*Plugova – sud-estul Banatului*). Mehadia: Editura Cetatea Cărții.

DRB = Pătruț, Șt. (2002). *Dicționar regional de cuvinte în grai* (*zona Banat*). Lugoj: Editura Dacia Europa Nova.

DSB = Șerban, V., & S. Drincu (coord.). (1985–1988). *Dicționarul subdialectului bănățean*, vol. I–IV. Timișoara: Tipografia Universității din Timișoara.

DV = Durlić, P. Es. (2023). *Vorbar. Frazeološki vlaško-srpski rečnik tradicionalne kulture Vlaha istočne Srbije*. Majdanpek-Pančevo: Udruženje građana „Pekus".

FA = Petrovici, E. (2005). *Folclor din Valea Almăjului*, ediție îngrijită de Ion Mărin Almăjan. Timișoara: Editura Waldpress.

FRB = Șandru, D. (1987). *Folclor românesc. Banat*. In Idem, *Folclor românesc*, ediție îngrijită de T. Șandru Olteanu, prefață de Ov. Bîrlea. București: Editura Minerva, 3–204.

GBU = Barbu, V. (2012). *Cuvinte vechi din graiul bănățean al Uzdinului*. Uzdin: Societatea Literar-Artistică „Tibiscus".

GDC = Coman, P. (1939). *Glosar dialectal*. București: Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului & Imprimeria Națională.

GG = Murariu, I. (2014). *Vorbe d-ale noastre. Glosar girocean*. Timișoara: Editura Waldpress.

GM = Jompan, A. *et alii*. (2016). *Glosar de cuvinte și expresii dialectale din comuna Marga, Județul Caraș-Severin*. Caransebeș: Editura Dalami.

GR = Todorescu-Racovișanu, S. (2013). *Glosar de termeni dialectali din satul Racovița, Județul Timiș*. Timișoara: Editura Eurostampa.

GRBS = Marin, M. (ed.), V.-M. Fătu-Ilie, M.-I. Manta, C.-I. Radu, D. Răuțu, & D.-M. Zamfir. (2022). *Glosar*. In Idem, *Graiuri românești din Banatul sârbesc*, București, Editura Academiei Române, 621–762.

DVB = Linția, V. (coord.), (s.a.). *Dicționarul vorbirii bănățene*, ediția a V-a. Timișoara: Asociația pentru Vorbirea Bănățană. Disponibil online: http://www.vorbireabanatana.ro/proiecte/alcatuirea-dictionarului-vorbirii-banatene/ (consultat între 5 septembrie 2025 și 15 ianuarie 2026).

LGS = Lungu, Gh. (2014). *Glosar săcoșan. Vorbe de la noi și nu numai*. Timișoara: Editura Eurobit.

MDE = Danciu, M.Z. (2010). *Mic dicționar etimologic de cuvinte regionale* (*Ghilad, Banloc, Denta, Toager*). Timișoara: Editurile Amphora & Mirton.

NCB = Novacoviciu, E. (2013/1924). *Cuvinte bănățene*. In Idem, *Restituiri*, ediția a 2-a. Timișoara: Editura Eubeea, 207–228.

Petrescu, P. (1959). *Costumul popular românesc din Transilvania și Banat*. București: Editura de Stat Didactică și Pedagogică.

PPR/FB = Căliman, I., & C. Veselău. (1996). *Poezii populare românești. Folclor din Banat*. București: Editura Grai și Suflet – Cultura Națională.

VGM = Vîrcol, V. (1910). Din graiul popular al județului Mehedinți. *Noua revistă română*, *6*(8), 84–88.

VT = Cipu, I. (2012). *Vorbie dân Băbăluc* (*Vocabular torăcean*). In Idem, *Toracul Mare. Pagini de istorie*. *Vorbie dân Băbăluc* (*Vocabular torăcean*). Timișoara: Editura Eurostampa, 112–325.